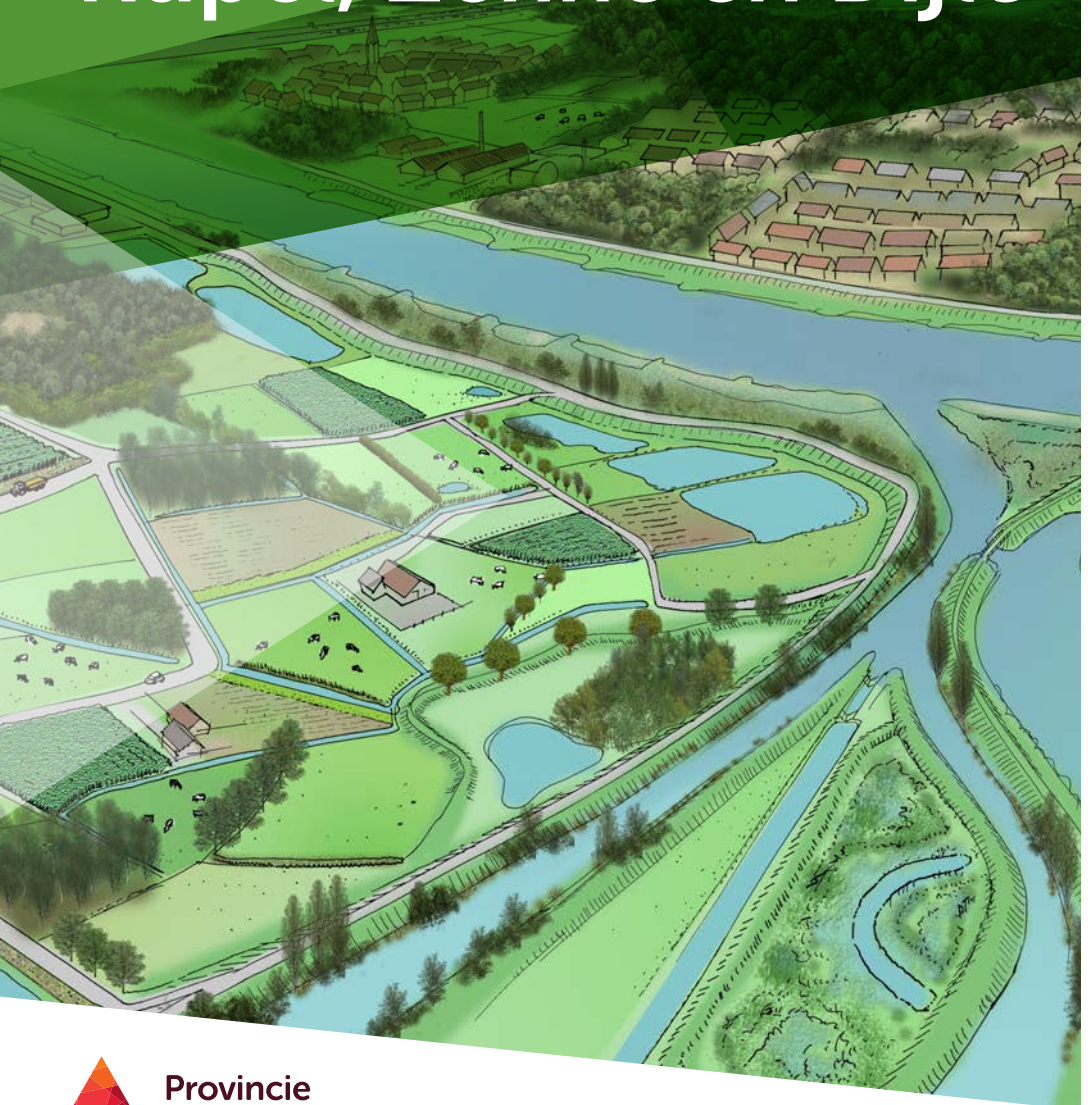

Landschapsbeeld
biodiversiteit

Landschap van Rupel, Zenne en Dijle

Provincie
Antwerpen

Landschap van Rupel, Zenne en Dijle

Voorwoord	4
Inleiding	6
Situering Landschap van Rupel, Zenne en Dijle	7
Karakterisering landschap	8
Natuur- en landschapsweetjes	9
Landschapsbeeld biodiversiteit	10
Natuur- en landschapsweetjes	12
Uitdagingen voor de toekomst	15
Voorbeeldprojecten	16
Colofon	18

Voorwoord

Natuur is mooi om naar te kijken, in te wandelen of in te spelen. Natuur biedt ook heel wat diensten aan de maatschappij, van bestuiving tot waterzuivering.

Om voldoende, kwalitatieve natuur te behouden, is permanente aandacht van alle overheden noodzakelijk, zowel mondiaal als lokaal. Er zijn immers verschillende oorzaken waardoor natuur nog dagelijks verdwijnt of verkleint.

Hoog in die lijst van oorzaken staat versnippering van natuur door het bouwen van woningen en bedrijven, aanleggen van wegen, plaatsen van hekken en stuwen, ...

Versnippering zorgt voor het verkleinen van natuurgebieden, het vergroten van de verstoringen in die gebieden en verkleint de mogelijkheden voor planten en dieren om zich doorheen het landschap te verplaatsen. Dat laatste is voor veel dieren essentieel. Denk maar aan de seizoenstrek van padden.

Het vermijden van versnippering en (opnieuw) verbinden van natuurgebied biedt hier oplossingen.

Om dit mogelijk te maken, werden voor de provincie Antwerpen de landschapsbeelden biodiversiteit ontwikkeld. Ze bieden zowel een inspirerend als ecologisch onderbouwd kader van hoe we de natuur in onze provincie wenselijk verbinden.

Het vergroenen van scholen en bedrijven, openbaar groen, een meer ecologisch beheer van tuinen, het aanleggen van poelen, het herstellen van netwerken van bosjes, houtkanten en bomenrijen, ... De landschapsbeelden biodiversiteit zorgen voor een globale visie op het groen-blauw netwerk in onze provincie. We gaan voor concrete resultaten en projecten waaraan diverse actoren kunnen meewerken.

Na het Internationaal Jaar van de Biodiversiteit in 2010, werd 2011–2020 uitgeroepen tot Decennium van de Biodiversiteit. Halfweg het decennium stellen we nu de landschapsbeelden biodiversiteit voor. Ik hoop met de landschapsbeelden een extra 'boost' te kunnen geven aan het realiseren van dit mondiale project.

Werken aan biodiversiteit doen we zichtbaar en onzichtbaar in onze provincie. We doen dit niet alleen, maar samen met heel wat gedreven partners. Bedankt voor al jullie inzet voor méér groen voor méér dieren en planten!

A photograph of Rik Röttger, a man with curly hair and glasses, wearing a light-colored button-down shirt. He is standing outdoors with his arms crossed, in front of a body of water and a line of trees. The background shows a clear blue sky and a calm lake reflecting the surrounding environment.

Rik Röttger
Gedeputeerde voor leefmilieu

Inleiding

Een 'landschapsbeeld biodiversiteit' geeft een inspirerende en ecologisch onderbouwde visie op het groen-blauw netwerk of groene infrastructuur voor een welbepaald gebied van de provincie Antwerpen.

Voor de volledige provincie Antwerpen werden 18 landschapsbeelden biodiversiteit gemaakt. Aan het maken van deze landschapsbeelden biodiversiteit is een uitvoerige landschaps- en soortenanalyse voorafgegaan. De indeling, de naamgeving en de uitwerking van de landschapsbeelden is gebeurd in overleg met een uitgebreide stuurgroep met vertegenwoordigers van onder meer de Vlaamse Overheid, regionale landschappen en bosgroepen.

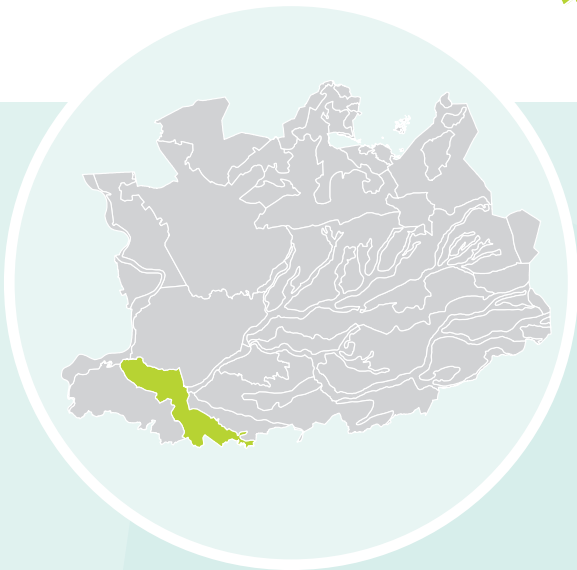
De landschapsbeelden biodiversiteit tonen de gewenste types groene infrastructuur in landschappen waarin mensen wonen en werken. Ook in het landschap buiten de (grote) natuurgebieden liggen er namelijk heel wat kansen om te werken aan groene infrastructuur, denk maar aan particuliere tuinen, wegbermen, waterlopen, landbouwgronden, de speelplaats van een school, een plantsoen in een wijk, de tuin bij een bibliotheek of gemeentehuis, industrieterreinen, een particulier bos,....

Het begeleidend boekje, dat u in handen heeft, bevat niet alleen een uitgebreide lijst maatregelen die genomen kunnen worden, het geeft ook tal van natuur- en landschapsweetjes over de streek, voorbeelden van projecten die de groene infrastructuur in deze streek nu reeds verbeteren,... Het landschapsbeeld biodiversiteit voor deze regio bevindt zich in het midden van dit boekje, zodat het makkelijk uitneembaar is.

Heel wat actoren zijn in dit landschap actief. Door samenwerking tussen deze actoren te stimuleren, willen we komen tot meer samenhang tussen de maatregelen die zij nu reeds nemen om de biodiversiteit te bevorderen.

Heeft u zin om de natuur in uw omgeving een handje te helpen, dan biedt dit boekje u de nodige inspiratie. Mocht u nog vragen hebben, aarzel dan niet om de provincie Antwerpen te contacteren.

Situering Landschap van Rupel, Zenne en Dijle

Karakterisering landschap

De Rupel, Zenne en Dijle bepalen voor een groot deel het landschap van deze streek. Daarnaast zijn er nog andere belangrijke waterlichamen, zoals de Barebeek (Mechelen) en het kanaal Leuven-Dijle (Mechelen). De getijdenwerking op de Schelde zet zich voort in de Rupel, waardoor er zoetwaterslikken en -schorren voorkomen.

De (binnendijkse) delen van de alluvia worden gekenmerkt door een waterrijk landschap, waarin bos en open gebied elkaar afwisselen. Op diverse plaatsen in de regio komen kleinschalige, alluviale landschappen voor, met vochtige graslanden of hooilanden, sloten, houtkanten, vochtige tot natte boskernen, moerassen (rietvelden), populierenaanplanten en knotwilgenrijen. Denk bijvoorbeeld aan het landschap ten zuiden van Mechelen, langs de Dijle of het gebied ten oosten en zuiden van Heindonk (Willebroek). Hier en daar kun je ook oude meanders en wielen aantreffen. De aanwezige dijken kunnen zowel een houtig als grazig karakter hebben. Op onbegroeide bodems, die je onder meer langs de Rupel kan aantreffen, groeien pioniersvegetaties.

Kenmerkend zijn ook de kleiputten langs de Rupel. Er komen diepe plassen voor, rietlanden en vochtige wilgenstruwelen.

Nabij Heindonk (Willebroek) bevindt zich een stuifzandophoping. Hier komen droge heide, droge graslanden en droge bossen (o.a. eiken-berkenbos) voor.

Lokaal zijn er kleinschalige landbouwgebieden met kleine bosjes en soms lineaire kleine landschapselementen.

Natuur- en landschapssweetjes

Kleiontginning

De Boomse Klei, die in deze regio aan de oppervlakte komt, bleek ideaal te zijn voor de productie van bakstenen. Bovendien konden de bakstenen via de Rupel ook gemakkelijk vervoerd worden. Reeds van oudsher vonden in deze streek dan ook kleiontginningen plaats. In de 20ste eeuw waren er zelfs tientallen steenbakkerijen langs de Rupel! Bovendien trok de baksteenindustrie ook andere industrieën aan, zoals de scheepswerven en de schoen- en pantoffelnijverheid. Nu is er nog slechts één steenbakkerij actief in het gebied.

De dynamiek van een actieve kleiontginning kan positief zijn voor bepaalde diersoorten. Zo houden rugstreepvallen van onbegroeide plekken met plassen in de buurt, nestelen oeverzwaluwen in de steile randen van de ontginning en komen vogels, libellen en amfibieën naar de ondiepe plassen. De ontginningssputten zelf zijn zo diep dat er zich weinig water- en oevervegetatie kan ontwikkelen.

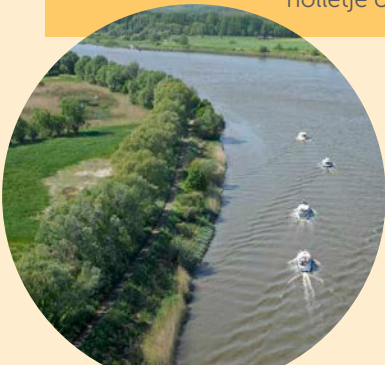
Rugstreepad

Leefgebied

Droge, zandige bodems die snel opwarmen met een combinatie van onbegroeide plekken en plekken met ijle vegetatie. Om zich voort te planten heeft hij liefst ondiepe, zonbeschenen plassen, met zo min mogelijk begroeiing in en rond de plas. Vaak zijn dit tijdelijke plassen. Je vindt deze provinciale prioritaire soort voornamelijk in duin- en heidegebieden en in de buurt van stuifzandheuveld. Je ziet hem ook in verlaten klei- en zandgroeves, op kleigronden langs de grote rivieren en op opgespoten haven- of industrieterreinen.

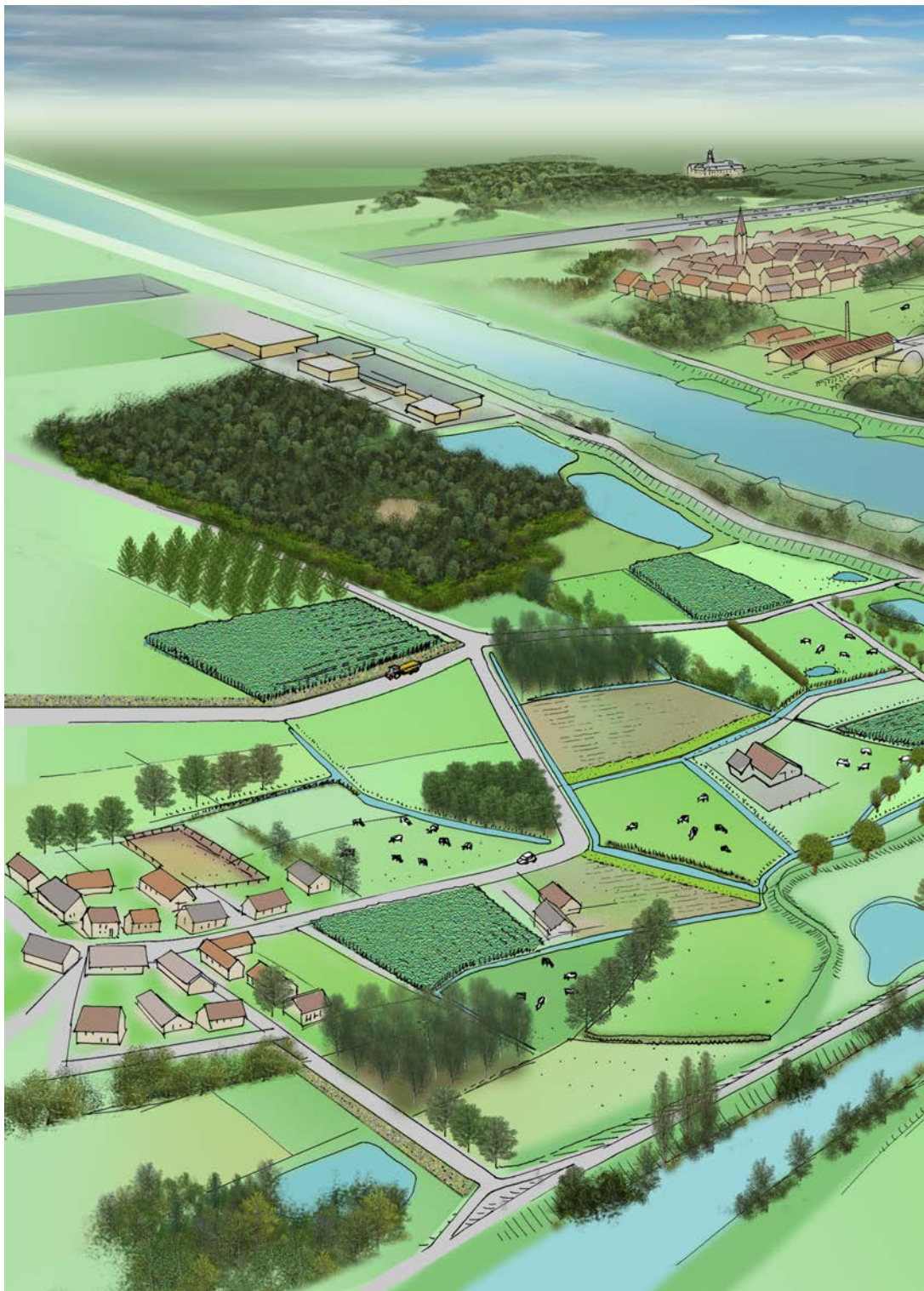
Bijzonderheden

Een rugstreepad heeft korte pootjes, waardoor hij niet kan springen, maar wel heel snel kan lopen. Overdag houden ze zich schuil in een zelf gegraven holletje of bijvoorbeeld in een verlaten muizengang.

Dijken

Op de dijken langs de Rupel, Zenne en Dijle kan je heerlijke fietsen en wandelen. En wie weet zie je er een muizenoor of vogelpootje. Geen lugubere vondsten, maar plantjes die op deze dijken kunnen voorkomen.

Natuur- en landschapssweetjes

Boomse cuesta

De Boomse klei komt in de Rupelstreek aan de oppervlakte. Omwille van deze kleilagen, was deze regio minder onderhevig aan erosie ten opzichte van andere regio's, waar zandlagen aan de oppervlakte voorkomen. De zachtere zandlagen werden door erosie afgevoerd, maar de kleilagen boden weerstand en bleven als een prominente heuvel aanwezig in het landschap. Deze heuvel wordt een 'cuesta' genoemd.

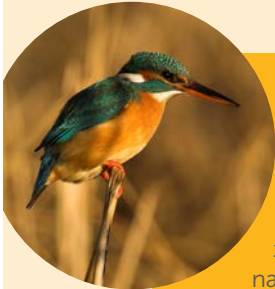
Gewone dwergvleermuis

Houdt van

Kleine insecten zoals muggen en motten. Ze kunnen er wel 300 per nacht vangen! Ze vangen deze insecten boven waterpartijen, tuinen, langs bosranden of bomenrijen, rond straatverlichting,... Bomenrijen, dreven, houtkanten, waterlopen,... zijn ook belangrijk als verbindende elementen tussen verblijfplaatsen en jachtgebieden.

Bijzonderheden

De gewone dwergvleermuis houdt een winterslaap vanaf november tot begin maart. Soms duurt de winterslaap iets langer: tot april! Ze overwinteren overwegend in gebouwen, maar ook in bomen in parken en bossen. Ze wegen ongeveer 4 – 9 gram.

Ijsvogel

Leefgebied

Zuurstofrijke beken en ontginningsputten. IJsvogels broeden in steile oevers van bochtige beken en rivieren, kunstmatige zandhopen en zelfs in wortelkluiten van omgevallen bomen nabij water.

Houdt van

Vis. Hij vangt deze met zijn dolkvormige snavel, vaak na een duikvlucht vanaf een overhangende tak. De ijsvogel strijkt vervolgens neer op een tak en slaat zijn prooi dood tegen de tak. Daarna wordt de vis doorgeslikt, kop eerst. Zo vermijdt de ijsvogel dat hij stikt in stekels die op de rug van zijn prooi kunnen voorkomen.

Sleedoornpage

Leefgebied

Bosranden, hagen, houtkanten en struwelen met sleedoorns. Eitjes worden voornamelijk afgezet op sleedoornstruiken; soms gebruiken ze hiervoor ook soorten zoals kers of pruim.

Heeft nood aan

Ecologisch beheerde bermen met struweel, goed ontwikkelde bosranden, houtkanten, hagen, heggen,... In struweelrijke houtkanten en hagen dienen ook hogere bomen aanwezig te zijn. Die bomen vormen een ontmoetingsplek voor de sleedoornpages. Omdat de rupsen uitkomen op het moment dat de sleedoorn blaadjes vormt, is het gebruik van autochtoon plantgoed heel belangrijk!

Bijzonderheden

De eitjes van de sleedoornpage lijken op een golfballetje of zee-egel. Deze eitjes kun je gemakkelijker zien dan de vlinder zelf: volwassen sleedoornpages vertoeven voornamelijk in de boomkruinen.

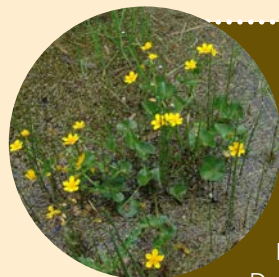
Dotterbloem

Leefgebied

Langs randen van beken, vochtige weilanden, moerassen, vochtige bossen, ...

Bijzonderheden

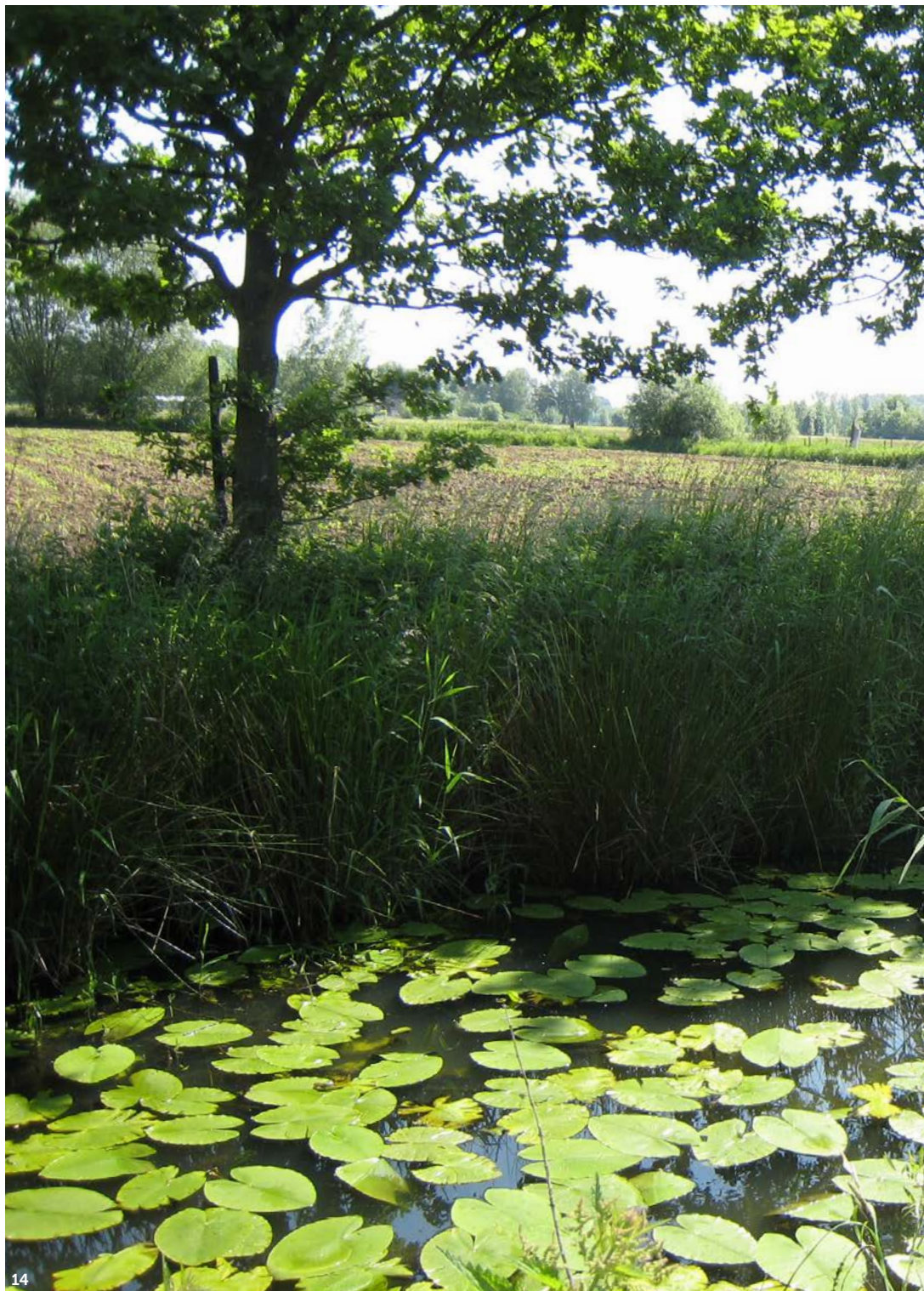
Dotterbloemen werden vernoemd naar hun gele kleur. Rijpe zaden kunnen drijven, waardoor dotterbloemen zich gemakkelijk via waterlopen kunnen verspreiden.

Het kleinschalig landschap van de Dijlevallei

Het brede alluvium van de Dijle, vanaf de samenloop met de Demer tot Mechelen, vormt een groot complex met waardevolle graslanden, bossen, verlande meanders en houtkanten. De weilanden, stilstaand voedselrijk water, moerassen (rietvelden), vochtig (wilgen)struweel en kasteelparken zorgen voor een afwisselend landschap. In het noordelijk deel komen zandwinningsputten voor (Grote en Kleine Vijver van Walem).

Battenbroek (Mechelen) is een gevarieerd broekgebied, sterk gedomineerd door vochtige populierenaanplanten.

Uitdagingen voor de toekomst

We bekeken welke maatregelen we kunnen nemen om te komen tot een beter netwerk van groene infrastructuur en baseerden ons hiervoor op de kenmerken van het landschap en de soorten die er voorkomen. Sommige van deze maatregelen zijn makkelijk te realiseren, andere zullen meer inspanning vragen.

Naast onderstaande maatregelen zijn ook volgende aspecten belangrijk: het ecologisch beheren van tuinen, openbaar groen en bedrijventerreinen en het doordacht verwijderen van invasieve plantenexoten.

vochtige tot natte graslanden/moerassen/droge graslanden

- ecologisch maaibeheer, ook van bermen en dijken
- behoud vochtige tot natte graslanden
- herstel vochtige tot natte graslanden en moerassen in vallei, o.m. door lokale waterpeilverhogingen

ontginningsputten/poelen/moerassen

- inrichting van de oever onder flauw talud
- lokaal steil maken van de oever
- kap van opslag van struweel

droge bossen en struwelen /vochtige tot natte bossen en struwelen/bosranden/droge heide/droge graslanden

- ontwikkelen van open plekken
- ontwikkelen en beheren van bosranden
- kappen populierenaanplantingen, met behoud van oude en ecologisch waardevolle bomen, en omvormen tot vochtig hooiland of inheems loofbos
- uitvoeren van een natuurgericht bosbeheer
- behoud van ecologisch waardevolle bomen en dood hout

halfopen landbouwgebied/poelen

- behoud, aanleg en herstel kleine landschapselementen, ook in beekvalleien (struwelen, hagen, houtkanten, knotbomenrijen en poelen)

zuurstofrijke beken

- verbeteren waterkwaliteit, o.m. door de aanleg van grasbufferstroken
- gefaseerd ruimings- en maaibeheer van de water- en oevervegetatie
- structuurkwaliteit waterloop bevorderen
- oplossen vismigratieknelpunten
- aanleg lineaire kleine landschapselementen (houtkanten, (knot)bomenrijen)

Voorbeeldprojecten

Met de landschapsbeelden biodiversiteit willen we komen tot een functioneel netwerk van groene infrastructuur. Talrijke partners zetten zich reeds in voor het vergroenen van het landschap. Denk maar aan een gemeente die de bermen ecologisch beheert, een wildbeheereenheid die een fauna-akker aanlegt of een landbouwer die een haag aanplant als perceelsscheiding. Ook in deze regio worden reeds heel wat initiatieven genomen. Teveel om een volledige lijst te kunnen geven. We geven graag enkele voorbeelden!

Aan de Dijlemonding aan het Zennegat, op de grens tussen Willebroek en Mechelen, worden in het kader van het Sigmaplans maatregelen genomen. **De Vlaamse Overheid (Waterwegen en Zeekanaal) legt er drie gecontroleerde overstromingsgebieden aan.** In sommige gebieden zal de natuurlijke werking van een getijdenrivier nagebootst worden. Zo zal het rivierenland beter beschermd worden tegen overstromingen en krijgt ook de zeldzame zoete getijdennatuur, met haar slikken en schorren, alle kansen om zich te ontwikkelen.

In Niel werken de bedrijven Coeck en Wienerberger samen met de Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij (POM) aan ontsnippering. Door de aanleg van een nieuwe weg, verdwijnt er leefgebied van dieren. Om dit te compenseren leggen ze nieuwe natuur aan, zoals **wadi's (een poelensysteem) en een vleermuizenbunker.** Een zevental ecotunnels helpen dieren veilig naar de overkant van deze nieuwe weg. Het Agentschap voor Natuur en Bos en de Provincie Antwerpen adviseren de bedrijven en de POM bij dit project.

Knotbomen worden vaak onvoldoende beheerd, waardoor vele exemplaren vroegtijdig afsterven. Regionaal Landschap Rivierenland **brengt eigenaars van knotbomen en mensen die hout willen voor de kachel met elkaar in contact**. De 'houtzoekers' worden bovendien opgeleid zodat ze de knotbomen goed kunnen beheren. Dit project kan zorgen voor het behoud van het karakteristieke knotwilgenlandschap in deze streek. Bovendien krijgen soorten als steenuil en vleermuizen, die graag gebruik maken van de holtes in knotbomen, een duwtje in de rug.

In Heindonk (Willebroek) bevindt zich een stuifzandrug. Dit is een restant van de langgerekte landduinen die vroeger in de Rupelvallei aanwezig waren. De stuifzandrug werd opgenomen in een uitgebreid bosbeheerplan. Natuur- en Landschapszorg vzw en de gemeentelijke milieu- en groendienst staan in voor het beheer. Ook Regionaal Landschap Rivierenland steekt een handje toe, onder meer door het snoeien van autochtone zomereikstoven in een houtkant.

Colofon

Landschapsbeeld biodiversiteit,
Landschap van Rupel, Zenne en Dijle,
is een uitgave van de deputatie van de
provincieraad van Antwerpen:

Cathy Berx, gouverneur-voorzitter

Luk Lemmens

Ludwig Caluwé

Inga Verhaert

Bruno Peeters

Peter Bellens

Rik Röttger

Verantwoordelijke uitgever

Dirk Vandenbussche

Koningin Elisabethlei 22

2018 Antwerpen

Teksten en redactie

Provincie Antwerpen

Vormgeving

Bart Rylant – Studio Hert

Referentie (na schriftelijke toestemming)

Landschapsbeeld biodiversiteit,
Landschap van Rupel, Zenne en Dijle,
uitgave van de deputatie van de provin-
cie Antwerpen, editie 2015, pagina('s)
waarnaar u verwijst.

Eerste druk

juni 2015

Wettelijk depotnummer

D/2015/0180/29

Beeldmateriaal

([b]oven, [m]idden, [o]nder)

Paul Busselen – KULAK (p 13 [m])

Yves Coussement (p 5)

Marc De Clerck (p 9 [m])

Gemeente Bornem (p 17)

provincie Antwerpen (p 4, p 14, p 16)

provincie Antwerpen

- Pretty Pictures CVBA (p 8, p 9 [b])

Wim Robberechts & Co (p 9 [o])

Glenn Vermeersch (p 12 [o])

VILDA – Yves Adams (p 12 [b])

VILDA – Jeroen Mentens (p 13 [b])

Gewone dwergvleermuis, ijsvogel
en rugstreeppad zijn provinciale
prioritaire soorten. Meer info op
www.provincieantwerpen.be, zoeken
op 'provinciale prioritaire soorten'.

ARCADIS - Wilfried Jansen
of Lorkeers (p 1, p 10)

Bronnen

Opstellen van ecoprofielen voor diverse
regio's in de provincie Antwerpen (2013)
– Grontmij Belgium NV, in opdracht van
Provincie Antwerpen
Dienst Duurzaam Milieu- en
Natuurbeleid (2010): Provinciale
Prioritaire Soorten Provincie Antwerpen.
Provincie Antwerpen
De Rupelstreek, samen schrijven we ons
verhaal, provincie Antwerpen (Dienst
gebiedsgericht beleid)
www.sigmaplan.be

DIENST DUURZAAM MILIEU- en NATUURBELEID
Departement Leefmilieu

Koningin Elisabethlei 22, 2018 Antwerpen

T 03 240 57 19 - leefmilieu@provincieantwerpen.be

www.provincieantwerpen.be

